

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені І. І. МЕЧНИКОВА

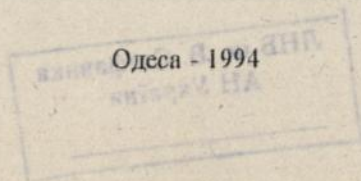
На правах рукопису

САХАНЕНКО СЕРГІЙ ЄГОРОВИЧ

**ЕКОЛОГІЗМ ЯК СУЧАСНЕ
СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНЕ ЯВИЩЕ**

23.00.02 - Політичні інститути та процеси

АВТОРЕФЕРАТ
ДИСЕРТАЦІЇ НА ЗДОБУТТЯ НАУКОВОГО СТУПЕНЯ
КАНДИДАТА ПОЛІТИЧНИХ НАУК

00777223 (S)

АВ 31.542

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі політичних наук Південноукраїнського державного університету ім. К. Д. Ушинського.

Науковий керівник: доктор історичних наук, професор
Шелест Дмитро Сергійович

Офіційні опоненти: доктор філософських наук, професор
Балабасва Зінаїда Васильовна

доктор історичних наук, професор
Городяненко Віктор Григорович

Провідна установа: Львівський державний університет
ім. І. Франка.

Захист відбудеться 13 січня 1995 року о 14.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 068 24.12 з політичних наук при Одеському державному університеті ім. Мечникова за адресою: 270105, Одеса-5, вул. Генуезька, 22, к. 212.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Одеського державного університету ім. Мечникова за адресою: 270100, м. Одеса, вул. Преображенська, 24.

Автореферат розісланий 12 грудня 1994 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради
доцент

Скрипник А. І.

ЛНБ ім. В. Стефаника
АН України

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДИСЕРТАЦІЙНОЇ РОБОТИ.

Актуальність теми дослідження. Дане дисертаційне дослідження присвячене теоретично актуальній і соціально значущій проблемі екологізму як сучасного суспільно-політичного явища. Наукова розробка даної проблеми вкрай необхідна нашому суспільству, що знаходиться у найтяжчому кризовому становищі, регресії не лише економічних, політичних, духовних, але й екологічних процесів. Значущість теоретичного аналізу екологізму обумовлена тим, що зміна існуючого становища у позитивний бік неможлива без вироблення науково обґрунтованих програм, які передбачають політичні механізми вирішення екологічних проблем.

Детермінованість стану суспільного життя ступенем теоретичного усвідомлення й вирішеності у тому числі й екологічних проблем дозволяє вважати, що через їхню практичну реалізацію можливе запобігання і зняття багатьох деструктивних громадських явищ, соціальної напруги, створення більш стабільного, динамічного і демократичного суспільства, забезпечення відродження гуманності соціуму й людини.

Особливо актуальним для нашого суспільства є духовно-культурне відродження особистості. Відносно цього важливе значення мають теоретичні напрацювання сучасного екологізму. Вони дозволяють по-новому переусвідомити соціальні пріоритети й цінності, сприяти позитивному соціально-політичному перетворенню суспільства і гуманізації його політики.

Справжньої актуальності набуває завдання теоретичного дослідження нових політичних угруповань і течій за умов політизації й демократизації нашого суспільства. Серед усього різноманіття партій і організацій, що з'явилися, досі залишається недостатньо вивченим екологічний рух в нашій країні. В зв'язку з цим особливо важливе політологічне дослідження всього комплексу проблем, пов'язаних з участю екологів у політичному житті суспільства. Серед них: політичні симпатії екологів, особливості екологічного стилю в політиці й сучасного образу еколога-політика, політичної соціалізації екологів і т. ін. Проблеми політичної культури нашого суспільства виникли, природно, не сьогодні, але їхнє позитивне вирішення стає нагальною необхідністю як сьогоднішнього, так і завтрашнього дня, й це особливо важливо також за умов активізації формування і розвитку політичної культури екологічно орієнтованої частини нашого суспільства. Вирішенню усіх вказаних проблем значною мірою можуть сприяти політологічні концепції екологізму.

Ясно, що сьогодні неможливе всебічне вирішення теоретичних питань лише

на підставі використання методів тільки однієї наукової школи, необхідний розгляд широкого спектру ідей і теорій, відбір яких повинен здійснюватися у відповідності з їхньою згідністю до обставин історичної реальності, а не історичної упередженості. Необхідний вихід на новий теоретичний рівень усвідомлення екологічних проблем, старі парадигми вже не працюють. Й це повністю може бути застосоване до теорії і практики екологізму, що аналізується в роботі.

В цьому ж, логіка дисертаційного дослідження дозволяє розглянути: 1) статус екологізму в системі політологічних категорій; 2) сучасну ідеологічну систему екологізму; 3) вплив екологізму на громадянське суспільство і інститути держави. Логічна основа дисертації простежується через взаємозв'язок таких основних змістовних компонентів як екологічна ідеологія, політологія екологізму, соціологія екологізму, що дозволяє створити більш повне й системне методологічне обґрунтування теоретичної доктрини екологізму і дати політологічний аналіз сучасного екологічного руху в нашій країні й перспективи його розвитку.

Екологічні проблеми давно залічені ООН до розряду глобальних, й тому настійно рекомендується розвивати дослідження, присвячені екологічній проблематиці, з тим, щоб переробити існуючі моделі, які впливають на стан знань і зберігають систему цінностей, котрі сприяють поглибленню екологічної кризи. Наслідком такого підходу можна вважати відкриття в кожному великому університеті США центрів по вивченню інвайроментальних проблем (від англ. environment - навколишнє середовище). Над вирішенням екологічних питань працюють не лише університетські центри, але й спеціально створені інститути і центри, подібні створеному при університеті в м. Чикаго (США), або відкритому в 1991 р. Московському незалежному еколого-політичному університету. У нашій країні, на жаль, немає таких спеціалізованих наукових центрів, хоча теж, як у США, Великобританії, Німеччині, Росії і багатьох інших країнах реальністю стає потреба розробки і викладення як учбової дисципліни курсу по "екополітології".

У зарубіжних дослідних центрах вивчення проблем екології зайняті економісти, юристи, соціологи, філософи, ідеологи екологічного руху, що дозволяє забезпечувати комплексну наукову розробку, доповнювану спеціальними державними програмами і урядовими відомствами, що слідкують за постійністю і повнотою реалізації вжитих заходів. У нашій країні відсутній подібний комплексний підхід, що більше свідчить про збереження прихильності до декларацій, ніж про бажання реального вирішення політико-екологічних проблем. Дослідження, що є у наявності з данної проблематики, спонтанні, розрізнені, частіше є результатом особистої ініціативи вченого, ніж державним замовленням.

Найгостріша необхідність змін становища, що існує, очевидна. І можливості таких змін полягає у розвитку спеціальних комплексних, міжгалузевих досліджень з проблем політико-екологічної проблематики. Такий підхід дозволяє забезпечити наукову базу для створення спеціальних наукових програм, що сприяють позитивній зміні екологічної ситуації. Теорія і досвід екологізму, безсуперечно, могли б надати в цьому допомогу, й тому їх необхідно вивчати. Разом з тим, важливо усвідомлювати неможливість механістичного перенесення "пакета" позитивних ідей, що є в екологізмі, відповідно до наших умов. Необхідно не лише адаптувати концепції й метод екологізму до наших умов, але й, узявши все краще, створити таку екологічну теорію, яка б допомогла створювати сучасну і науково обґрунтовану політику держави, а також дозволяла б вписуватись до інтеграції міжнародних зусиль по вирішенню такої глобальної проблеми, як екологічна.

Й останнє. Історичні періоди соціальних потрясінь, змін і експериментування завжди характеризувались активними спробами звернення до цінностей природи, як вищої істини. Це повністю відноситься і до нашого часу, й до нашого суспільства, а тому вивчення теорії і практики екологізму стає предметом актуальних досліджень вітчизняної соціально-політичної думки.

Ступінь дослідженості проблеми. Література на дану тему вже зараз вельми широка і в нашій роботі враховані її основні спостереження й висновки. Це дозволяє не піддавати спеціальному розгляду ряд проблем, що входять у принципі до предмету дослідження. У завдання роботи не входила також й "інвентаризація" прикладного розділу екологізму - програм, маніфестів, декларацій, листівок і т. ін., окремих екологічних рухів країни.

Оцінюючи ступінь наукової розробленості даної теми, необхідно відзначити, що:

По-перше, в працях вітчизняних суспільствознавців до недавня був відсутній досить повний і об'єктивний аналіз екологізму як наслідок збереження конфронтаційності теорії екологізму.

По-друге, відмовлення від теоретичних новацій екологізму, ідеологічна конфронтація і відрив від світового наукового співтовариства у вирішенні екологічної проблематики призвели до порушення інтегративних загальногуманістичних методологічних основ позитивного вирішення даної проблеми, сприяло стагнації самої екологічної теорії на первісно розробленому рівні.

По-третє, перевага у розгляді екологізму загальноінформативного і історичного підходів (див., напр., праці С. В. Аврамової, В. В. Литвина, С. Н. Середи, Б. В. Скляренко, В. Я. Шибко та ін.) змінюється тенденцією переходу від описовості до філософської оцінки суті екологізму, що розпочалася (особливий інтерес становлять праці З. В. Балабаєвої, І. К. Ісакової, Г. І. Вайнштейна,

Л. Н. Вдовиченко, А. Н. Костіна, І. М. Савельєвої), характеристики його як соціально-політичного феномену (див., напр., роботи В. Р. Весніна, Л. І. Гінцберга, С. С. Забеліна, А. А. Качинського, Л. Д. Мітевої, О. М. Нечипоренко, Н. Е. Тихонової та ін.), хоча досі відсутні спеціальні фундаментальні роботи з екологізму.

По-четверте, зберігається недостатність, обмеженість в отриманні сучасної інформації з даної проблематики.

По-п'яте, майже повна відсутність перекладів на українську і російську мови класичних і сучасних робіт західних дослідників. Наявність незначної кількості реферативних збірників ІНІОН АН РФ не вирішує проблеми, зберігаючи можливість написання роботи по екологізму лише на підставі праць теоретиків і дослідників екологізму в оригіналі (напр., Д. Баттона, Е. Калленбаша, Ф.Капра, К. Спрегнака, С. Коттрова, А. Даффа, Р. Діша, Г. Лангута, Л. Мілберта, Д. Пеппера та ін.).

По-шосте, відсутні широкі зв'язки з зарубіжними науково-дослідними центрами, що займаються даною проблематикою, й досі не створення аналогічний вітчизняний центр, що також відзначається на відсутності вітчизняних розробок і літератури з даної теми.

По-сьоме, лише розпочинаються спроби розробки комплексної науки про екологію - "соціальної екології" і як її частини - "екополітології", які стають предметом академічних досліджень і учбової діяльності (це порушується в учбових посібниках з політології Н. С. Назарової, О. І. Семківа, працях С.П. Баньківської, С. І. Васюти, В. І. Коваленко, А. Н. Костіна, С. А. Степанова, О. Н. Яницького та ін.).

Внаслідок цього можна говорити про відсутність комплексного розгляду екологізму, здатного поєднати різні підходи дослідження еколого-політичних проблем. Теоретична невирішенність даної проблематики особливо контрастно виявляється навіть в самій відсутності адекватної постановки завдань дослідження в науковій літературі.

Джерельна база дослідження, незважаючи на не таку вже й тривалу історію існування самого предмету дослідження, порівняно широка. Для першої глави - це перш за все роботи теоретиків екологізму (Р. Аллена, В. Дамье, У. Дугласа, Б. Коммонера, Кенні Макса, Н. Моїсеєва, А. Печчеї, Ф. Сен-Марка, А. Урсула, Г. Хейфлінга, Т. Розака, В. Шумахера, А. Горца та ін.), документи і матеріали екологічних об'єднань, що розкривають їхні світоглядні орієнтири, роботи, у яких містяться бесіди та інтерв'ю з відомими представниками екологізму. Аналіз субстрату розрізненних і еkleктичних екологічних ідей, що містяться в них, дозволив теоретично змодельовати їх в ідеологічну спільність.

Логіка другої глави дослідження визначила своє коло джерел. Це перш за все документи самих екологічних об'єднань, які розкривають їх повсякденну діяльність. До даної групи відносяться роботи самих учасників руху, серед них особливу увагу привертають спогади (у деяких випадках такі, що мають аналітичний характер) екоактивістів. Наступне неабиякеважливе джерело - періодична преса, що відбиває не лише широку інформацію про різні напрямки діяльності "зелених", але й виступи багатьох його представників з животрепетних питань. У главі використані деякі архівні матеріали, які дозволили значно глибше виявити початки вітчизняного природоохоронного руху. Знайшли відображення в роботі й дані конкретних соціологічних досліджень, що проводились протягом останніх років за методикою ряду соціологічних центрів країни.

Майже не найважливіше джерело для міркування про вплив екологізму на Українську державу - протоколи Верховної Ради України і її комісій, прийняті нею закони і постанови, матеріали Кабінету Міністрів, Міністерства охорони навколишнього природного середовища, місцевих органів влади. Вони дають яскраву уяву про те, з якою енергією і послідовністю проводиться екологічна політика в державі і регіонах, основні її напрямки.

Таким чином, розгляд екологізму як теорії й соціально-політичної практики повинен ґрунтуватись на широкому міждисциплінарному аналізі комплексу екологічних проблем з позицій філософії, соціології, політології. Саме така постановка проблеми і її подальша розробка в цьому напрямку дозволяє дати цілісну уяву про суть екологізму, розкрити всі позитивні й піддати критиці суперечні положення, намітити подальші перспективи розвитку теорії, що можливо на підставі наукового діалогу екологізму й усіх соціально-політичних теорій. Досі у вітчизняній науковій літературі екологізм у такому ракурсі не розглядався.

Розуміючи важливість і значущість подібної розробки, дисертант намагався обґрунтувати свою точку зору на дану проблему. Не претендуючи на абсолютну завершеність, знаходив нові акценти змістових значень, відзначав протиріччя, пропонував нові підходи для більш доцільного сучасного й перспективного вирішення екологічних проблем суспільства. Враховуючи сучасний рівень розробки політико-екологічної проблематики, зробив спробу розгляду її з позицій загальногуманістичної методології, намагався досягти більш повного науково-теоретичного розкриття проблеми і подалати емпіризм, ідеологізм та надмірну політизацію. Виходячи з такої практичної актуальності і теоретичної необхідності, визначились цілі й завдання дослідження.

Мета і завдання дослідження. Основною метою дисертаційного дослідження є розгляд екологізму як сучасного суспільно-політичного явища. Дана мета дослідження обумовлює необхідність вирішення таких завдань:

- визначення і теоретичний аналіз основних концептуальних ідей, моделей і доктрин екологізму, розкриття їхніх джерел;
- порівнювальний аналіз екологізму і інших соціально-політичних парадигм;
- розгляд процесу й механізму впливу екологізму на громадянське суспільство;
- вивчення соціальної бази екологічного руху, причин його виникнення, історії екологічного руху в країні;
- визначення ступеню впливу екологічного імперативу на державні інститути;
- прогнозування подальшої логіки розвитку екологічного ферменту у сучасному політичному процесі;
- вироблення конкретних рекомендацій щодо здійснення екологічних програм у країні, окремих областях, Південному регіоні.

Деякі питання дисертант вважає можливим на даний момент лише поставити, розуміючи, що вони - предмет майбутнього аналізу. Їхнє відношення на перспективу багато в чому пояснюється об'єктивними причинами: незавершеністю розвитку самого об'єкту дослідження, недосконалістю прогностичних можливостей, гносеологічними факторами.

Наукова новизна дослідження. В дисертації екологізм досліджується як сучасна соціально-політична парадигма, система філософських, політичних, економічних поглядів. При цьому робиться спроба не лише дати критичний аналіз певних моделей екологізму, але й будувати принципово нову модель теоретичного пояснення феномену екологізму. Це досягається тим, що:

- дається теоретична систематизація концептуальних доктрин екологізму;
- екологізм визначається як ідеологічна система, що виявляється в інститутах громадянського суспільства і держави;
- визначена логіка розвитку екологізму в цілому, характер зв'язку його частин;
- розроблюється авторська модель екологізму як метатеорії якісно нового рівня.

Теоретична й практична цінність дослідження полягає в тому, що запропонована концептуально нова екологічна політика суспільства і держави, що має на увазі:

- орієнтацію на екологічне відродження країни;
- відновлення цінностей гуманістичного характеру і, в першу чергу, екологічних;
- врахування того, що сучасна вимога екологічності - є головна умова виживання людини за сучасних реалій;

- визнання значущості екологічних спроб соціально-політичної терапії норм суспільного життя, переусвідомлення традиційно-одномірного тлумачення політики, що дозволяє внести в неї нову - ненасильницьку, гуманітарну норму політичної етики.

Висновки і рекомендації дисертації можуть бути використані при розробці державної соціально збалансованої програми дійсного екологічного відродження суспільства.

Доцільне використання матеріалів роботи при розробці відповідних законодавчих актів, в практичній роботі тих органів, які безпосередньо відповідають за вирішення екологічних проблем суспільства. Це важливо, бо практично дієздатна програма дій може забезпечити залучення екологів до участі в іноваційних соціальних перетвореннях.

Робота спроможна надати допомогу у визначенні організаційних структур екологічного руху країни, в розробці його цілей, програм і ідеології.

Матеріал цього дослідження доцільно використати при розробці і викладенні таких проблем навчального курсу, як "екополітологія", а також питань політології і соціології, пов'язаних з врахуванням екологічних досліджень.

Засади і висновки роботи можуть бути використані при подальшому вивченні і розробці намічених проблем екологізму.

Апробація роботи, публікація результатів дослідження, структура та обсяг дисертації. Результати дослідження знайшли відображення в доповідях на Всесоюзних студентських наукових конференціях "Актуальні проблеми вивчення історії в вищій та середній школі" (Москва, 1989), "Актуальні проблеми вітчизняної історії в вищій школі" (Москва, 1990), Всесоюзної науково-методичної конференції "Підвищення ефективності підготовки вчителів історії без відриву від виробництва" (Одеса, 1991), Всеукраїнської науково-практичної конференції "Проблеми художнього і естетичного виховання" (Одеса, 1991), Всеукраїнської науково-практичної конференції "Формування загальнолюдських цінностей" (Одеса, 1992).

Дисертаційні матеріал використовувався при проведенні семінарських занять в Південноукраїнському державному педагогічному університеті, обговорювався на кафедрі політичних наук.

Результати наукового дослідження знайшли відображення в 9 публікаціях загальним обсягом 10 др. арк.

Структура дисертаційної роботи зумовлена логікою дослідження, яка виходить з поставленої мети й основних завдань. Робота складається із вступу, трьох розділів, закінчення, додатка, списку основної використаної літератури.

На захист виносяться такі положення:

- сучасний екологізм характеризується концептуальною широтою, є, по-перше, новою парадигмою соціально-політичного розвитку і, по-друге, сучасною ідеологічною системою, що розвивається на підставі нової парадигми і впливає на інститути громадянського суспільства і держави;

- ідеологічна доктрина сучасного екологізму не є ще досить стрункою, структурно-логічною побудовою; не вистачає послідовності, чіткості, всебічного розгляду і узгодженості окремих частин цього теоретичного утворення, що формується;

- екологізм в умовах сучасного політичного процесу в нашій країні виявляє себе, перш за все, як громадсько-політичний рух, орієнтований на вирішення екологічних проблем суспільства, і меншою мірою - на вирішення інших проблем;

- вітчизняний екологічний рух глибоко трансформувач суспільство, відкривши, по суті справи, процес формування громадянського суспільства;

- екологічний рух, висловлюючи інтереси всього суспільства, в своєму розвитку спирається на порівняно нові для нашого суспільства соціальні верстви;

- широке проникання екологічних вимог до області партійно-політичної боротьби дозволяє говорити про появу нової своєрідної політичної культури, яка все більш відчутно впливає на політичні цілі, цінності, свідомість людей, сприяє виникненню нових оригінальних форм суспільно-політичної практики;

- цінності екологізму значним чином впливають на державну систему сучасної України, виступаючи як один з основних в пріоритетах державного політичного процесу;

- основний вплив екологізму на державний процес України виявляється в спеціфікації державної екологічної політики;

- український варіант екологізму як спеціфічної державної політики, як громадсько-політичний рух, як суспільно-політична теорія має значні перспективи на вітчизняній підставі.

Методологія дослідження, предмет і об'єкт роботи. Формування і розвиток політології як науки, плюралістичний в концептуальному й світоглядному відношеннях, обумовлюють і різноманітність методів дослідження такого політичного явища, як екологізм. Це перш за все загальнонаукові методи: використання апарату логіки, у тому числі індукції й дедукції, моделювання й емпіричного збирання документального матеріалу, спостереження і т.ін. Серед політологічних методів виділимо: метод конкретного соціологічного дослідження, історико-порівнювальний метод, ситуативний метод, інституціональний метод, системний метод.

Предмет роботи становить екологізм як сучасне суспільно-політичне явище.

Об'єкт роботи становить сучасна ідеологія екологізму, конкретний еколо

гічний рух України, екологічна політика сучасної України.

Обсяг дисертації - 155 стр., у додатку - 14 табл., список літератури складає 153 назв, з них 40 зарубіжних.

ОСНОВНІ РЕЗУЛЬТАТИ ДИСЕРТАЦІЇ

Висновки першого розділу "Методологічні проблеми сучасного екологізму" зводяться к тому, що незалежно від різних оцінок й характеристик, екологізм є важливим соціально-політичним явищем і вимагає наукового аналізу, а також всебічного розгляду.

Автор розглядає питання про статус екологізму в системі політичних категорій. Для цього особливо розглянути умови його виникнення й розвитку. Дисертант приходить до висновку, що екологічну проблематику можна знайти практично за будь-яких часів, у багатьох соціально-політичних ученнях, й у такому підході питання щодо конкретного часу виникнення екологізму втрачає усілякий зміст. На думку автора, генезіс екологізму пов'язаний, по-перше, з усвідомленням проблем екології як основного фактора виживаємості людства і, по-друге, з глобалізацією всіх процесів сучасного світу. Якщо говорити про конкретну дату виникнення екологізму - то це кінець 60-х - початок 70-х рр. Саме в цей час з'явилися глобальні прогнози Римського клубу, висновки окремих дослідників із вивчення конкретної екологічної ситуації. Вибуховим початком заявили про себе багато які екологічні рухи, що незабаром трансформувались у ряді країн у специфічні партії.

Тому закономірне домінування у визначенні екологізму таких його характеристик як форма соціального протесту, організованого у межах руху, як етичний й гуманістичний принцип життя громадян цивілізованого, демократичного суспільства і т.ін. Але, на погляд автора, визначення екологізму ніколи не може набути закінченого й конкретного вигляду доти, поки він не буде визначений як ідеологія в усіх її проявах, що дозволяє зняти багато які протиріччя, ясно сформулювати його суть і основні принципи, розглянути еволюцію теоретичних побудов і визначити його долю на майбутнє.

На основі досягнень політичної думки наводиться дефініція категорії "ідеологія". Автор приходить до висновку, що визначити екологізм лише як ідеологію - свідомо його обмежити, він децю більш широке й ємне. Екологізм є новою соціально-політичною парадигмою, здатною забезпечити нормальне існування людини у співробітництві с природою. Парадигма складає немов би субстрат найважливіших концепцій, теорій, течій у даний історичний період, осьова ідея цивілізації. Автор виявляє деякі відмінності між цією новою екологічною парадигмою і домінуючою соціально-політичною парадигмою нашого часу.

Автор приходить до висновку, що екологізм полісистемне явище, постає

водночас в декількох змістах. У більш широкому - виходячи з категорії парадигма - екологізм широка база /так звана нова соціально-політична парадигма/, на підставі якої розвиваються інші, які зараз важко відрізнити, ідеологічні системи соціально-політичного характеру, об'єднані ємним словом альтернативізм. З іншого боку, екологізм в більш вузькому розумінні - один з подібних й найбільш рано сформованих ідеологічних напрямків, який ставить у найбільш актуалізованому вигляді проблему взаємовідносин суспільства і природи. У цьому розумінні, екологізм висловлюється категорією ідеологія, аналіз якої важливий для пізнання сучасних суспільно-політичних і духовних процесів.

Екологізм, як представник нової екологічної парадигми, є альтернативною ідеологією, відмінною від тих, які розвиваються на базі домінуючої соціальної парадигми /лібералізм, консерватизм, соціалізм та ін./ Автор визначає, що людська цивілізація зараз знаходиться на стадії переходу від однієї парадигми до іншої. Виходячи з цього, екологізм поступово втрачає статус альтернативної ідеології, переходить до розряду загальноновизнаних.

Для визначення політичного і соціального статусу екологізму дисертант розглядає і загальну логіку його розвитку - через виділення його першої моделі та хвилі /розвиток екологізму як ідеології громадсько-політичного руху/ і другої моделі та хвилі /розвиток екологізму як теорії, що не залежить прямо від розвитку руху/. Модель екологізму, пов'язану з його становленням, розвитком екологічного руху, формуванням засад його ідеології, для одних країн можна вже віднести до історії соціально-політичних учинь, тоді як для інших країн /у тому числі й для України/ вона більш ніж сучасна. Новий екологізм з альтернативного соціального руху стає органічною частиною, нормою життя суспільства, він перестає бути етапним рухом, й у багатьох країнах світу перетворюється на частину урядового внутрішньополітичного курсу, ідеї екологізму входять у "плоть і кров" демократичної держави і соціального устрою.

Автор детально розглянув сучасну ідеологію екологізму. В ідеології екологізму слід виділити такі компоненти: конкретно-екологічне знання, філософська, політична, економічна теорії, екологічний футуризм.

Ідеологія екологізму характеризується як система. Виходячи з вимог, які ставляться до системної характеристики предметів взагалі, автор приходять до висновку, що стосовно екологізму ці вимоги призводять до таких наслідків:

1) системотворчою ознакою екологізму, його загальною якісною особливістю є характеристика його як системи, орієнтованої на вихід з екологічної безвиході, на врятування людства і природи.

2) елементи екологізму є заходи різнобічного /філософського, економічного, політичного, футуристичного, конкретнаукового/ обґрунтування можливості побудови екологічно гармонізованого суспільства.

3) субординація елементів у межах екологізму ґрунтується на виділенні конкретних екологічних знань як базових для ідеології, й, отже його системотворчого фактору.

Особлива увага при розгляді основних окремих частин екологізму приділялась вітчизняним джерелам екологізму. Це й привело до постановки питання про український варіант екологізму як ідеології, що активно формується. Але зазначено, щодо українського екологізму виразні лінії і течії спостерігаються скоріше в порівнювально-історичному плані, ніж в історичній реальності. Зазначається, що на сучасному етапі розвитку нашого суспільства відчувається різкий дефіцит поєднуючих ідей, переважає ідеологічний хаос, голий політичний прагматизм, відвертий антитеоретизм. А тому екологізм виявляється у повній відповідності з культурною і ціннісною переорієнтацією частини населення України.

Наприкінці розділу автором простежені основні лінії взаємодії ідеології екологізму з іншими сучасними ідеологічними системами. Екологізм розвивається в умовах, за яких колись-то потужні імпульси відповідних світоглядів значною мірою зменшились. Все це ставить під сумнів відому тезу Ф. Фукуями про кінець історії, як кінець боротьби ідеологій. На зміну боротьбі, що загасає,

старих ідеологічних схем, виступає боротьба між ідеологіями індустріалізму і постіндустріалізму, яка в перспективі впише нові яскраві сторінки до політичної історії суспільства. Екологізм лиш один з багатьох варіантів ідеології постіндустріалізму, але який вже вдало конкурує з традиційними ідеологіями індустріалізму.

Необхідність другого розділу "Екологічні рухи в умовах становлення громадянського суспільства в Україні" обумовлена логікою розвитку екологізму в нашій країні, де він виступає перш за все як специфічний соціальний рух. Найважливішою атрибутивною якістю ідеології є її вплив на інститути громадянського суспільства. Це й визначає екологізм як певний тип суспільно-політичного руху.

В розділі виділені етапи розвитку екологічного руху в нашій країні та його характерні риси. Особливого аналізу вимагає найновіший етап його розвитку. Зазначено, що виділенню цього етапу послужив ряд значних подій і явищ:

1) Початок соціально-політичного реформування суспільства /"перебудова"/. Будучи складним і неоднозначним явищем, перебудова відкрила широкий простір демократичному руху, в тому числі екологічному. Політика на розширення демократичних форм участі в управлінні державою дозволила екологам взяти участь в політичному процесі.

2) Катастрофа на Чорнобильській АЕС. Вона призвела до різкого збільшення чисельності екоактивістів, розповсюдженню ідей екології в масовій

свідомості.

3) Міжнародний фактор - вихід на політичну арену в ряді країн світу сильних екологічних і "зелених" партій та рухів. Вони одразу здобули симпатії багатьох людей в нашій країні своїми запереченнями традиційної політики, радикальними діями.

Автор приходить до висновку, що на початку 90-х рр. світовий рух за охорону навколишнього середовища перейшов на новий етап розвитку. На цей час як рівноправний член до нього включились екологічні рухи нових держав Східної Європи, в тому числі й України. Даний етап характеризується реальним включенням екологічного руху до політичного процесу, переходом від конфронтації з державними органами до результативного співробітництва з ними в цілях вирішення екологічних проблем.

Автор особливо розглядає загальні причини, котрі зумовили виникнення масового екологічного руху. При цьому констатується, що у вітчизняній політичній науці відсутня загальна теорія виникнення нових суспільно-політичних рухів. Все це примушує звертатися до західних теоретичних моделей.

Виникнення екологічного руху може бути розглянуте, як частина конфліктів, що розвиваються в сучасній цивілізації протягом останніх двох десятиріч. Ці конфлікти характерні для сучасного перехідного періоду, який, за оцінками західних політологів, є періодом переростання індустріального суспільства в постіндустріальне. Для реалій геополітичного простору СНД він характеризується завершенням побудови індустріального суспільства з органічно притаманними йому інститутами політичної і виробничої демократії. Але в обох випадках найважливішою складовою частиною кризи було відродження альтернативної традиції, в тому числі, і в особі екологів.

Досвід, накопичений у вивченні екологічних рухів, зробив можливим перехід до використання цілісного, системного підходу, до багатофакторної інтерпретації причин їхнього виникнення. В загальному вигляді автор звів ці причини до комплексу економічних, політичних, соціальних, психологічних, соціокультурних, екологічних умов.

Зростаюче розчарування мас у здатності політичних інститутів виконувати функції, які визначаються постулатом про відповідальність держави за добробут, в тому числі екологічний, породили хвилю антиетатистських настроїв, давши суттєвий імпульс екологічному руху. Не сподіваючись на органи державної влади, на стару і нову партійно-політичну систему в вирішенні екологічних проблем, населення стало шукати інші шляхи, щоб добитися своїх вимог. Застій, економічна і політична криза, очевидна некерованість та непередбаченість соціально-економічних процесів - все це породжувало відчуття нестабільності життя, невпевненості в завтрашньому дні. За цих умов масова свідомість стала

значно більш сприйнятливою, чим раніше, до попереджень спеціалістів про негативні /а в перспективі катастрофічні/ екологічні наслідки розвитку, тим більше, що такі попередження з початку 80-х рр. лунали значно гучніше, ніж колись у минулому, а їх обґрунтованість все частіше підтверджувалась емпірично.

Автор особливо розглядає соціальну базу екологічного руху в нашій країні та розклад соціальних сил по відношенню до екологічної проблематики, бо політика - це сфера зіткнень групових інтересів, потреб, позицій. При аналізі розкладу соціальних сил дисертант взяв як базову схему Л. Мілберта, яку він склав при вивченні відношення людей Заходу до середовища мешкання. При цьому констатується відсутність теоретичної моделі соціального профілю учасників альтернативних, в тому числі екологічних, рухів в нашій країні, і разом з цим багато таких моделей стосовно до країн Заходу. В зв'язку з цим автор аналізує теорії західних дослідників, зокрема постматеріальну теорію Р. Інґхарта та теорію Ф. Перкіна "радикалізму середнього класу".

Як вважає дисертант, відставання вітчизняної науки у цьому напрямку можна подолати, створюючи теоретичні моделі, засновані на емпіричному обстеженні соціальної бази екологічного руху в нашій країні. Ці спостереження дозволили виявити автору деякі характеристики соціальної бази екологів. Розглянутий соціальний шар, переживаючи процес формування, далеко не завершений і з неясним кінцем, типологічно найбільш близький до "нових середніх верств" на Заході.

Зараз екологічний рух являє собою досить складний феномен, має певну структуру, не розвивається в межах лише однієї форми, що дозволяє йому успішно пристосуватись до соціально-політичних умов, що змінюються. Автор розглядає типову структуру екологічного об'єднання, їх типологізацію. В основу цього покладено декілька класифікаційних моделей: масштаб організації, форма організації, статус в громадянському суспільстві, ідеологічний напрямок.

Особливо уважно автор розглядає екологічну проблему в партійному спектрі. При цьому виділяються екологічні партії, екологічно занепокоєні партії, екологічно індиферентні і антиекологічні партії. Значна увага приділяється Партії зелених України. Широке проникання екологічних вимог до області партійної боротьби дозволяє автору говорити про появу нової своєрідної політичної культури, яка все більш відчутно впливає на політичні цілі, цінності, свідомість людей, сприяє виникненню нових оригінальних форм суспільно-політичної практики.

У третьому розділі "Екологізм як фактор вироблення державної політики сучасної України" автором дисертації відзначається, що ідеологічна система досягає свого розвинутого вигляду у тому випадку, коли основні її імперативи

сприймаються усіма суб'єктами політичного життя й перш за все інститутами держави.

Як вважає дисертант, слід розрізнявати факти усвідомлення важливості екологічних проблем, підтримки деяких положень екологізму державними структурами і факти підтримки екологічних реформ, які торкаються безпосередньо економічних і політичних інтересів тих або інших державних структур. В той самий час вплив екологізму, при всій його молодості, на політичний механізм держави повністю виключити не можна. Невідповідність між державною політичною практикою і екологізмом, між державною ідеологією і практикою екологічного реформізму обумовлюють "інструментальне" використання екологічних цінностей в державній політичній практиці.

Автор розглядає, яким чином екологічні цінності впливають на систему законодавчої, виконавчої та судової влади. Зазначається, що основний вплив екологізму на державний процес України виявляється в специфікації державної екологічної політики. Тривалий час політичному фактору екологічної проблеми не надавалось належного значення. Розширене розуміння екополітики, коли вона ототожнювалась з усілякою діяльністю, яка б мала те чи інше відношення до охорони навколишнього середовища, по суті привело до втрати багатьох аспектів суто екополітики. На сьогодні екополітика вперше набуває рис власної політики. На думку автора, при виробленні екологічної політики необхідно присуття ідеологічна складова. Міркування теоретичного та ідеологічного характеру задають загальні передумови формуванню концепції екологічної перебудови суспільства.

Дисертант особливо розглядає концептуальну складову політики держави, спрямовану на трансформацію колишньої екологічної політики, неуспіх якої очевидний. Екологічна політика України зараз являє собою багаторівневу і досить складну систему. Розробка і проведення самих природоохоронних заходів набуває більш централізованого характеру. Вперше на відміну від колишніх розрізнених і епізодичних заходів в цій галузі здійснюється спроба системного підходу, що передбачає підпорядкування всієї екологічної діяльності єдиним цілям й при взаємній узгодженості елементів, що її складають.

В цілому проблема збереження навколишнього середовища висувається на передній план в системі національних пріоритетів. З цими цілями весь комплекс екологічних заходів підноситься до рангу загальнодержавних програм, основні елементи якого такі:

Законодавчі заходи.

- 1) Прийняття Закону про охорону навколишнього природного середовища.
- 2) Закони, що регулюють охорону середовища по окремих сферах і елементах.

тах.

Законодавчі заходи передбачають:

а) нормування якості середовища і окремих викидів забруднень, впровадження в життя нормативів.

б) здійснення екологічної експертизи при розробці господарчих проектів.

в) визначення загальних принципів державної екологічної політики.

г) судове і адміністративне переслідування порушників законодавства.

Заходи організаційно-управлінського характеру.

1) Створення на всіх рівнях державної влади спеціалізованих органів управління охороною середовища.

3) Створення науково-дослідницьких центрів в галузі екології.

4) Екологічна освіта і виховання.

5) Міжнародне співробітництво в галузі екології.

6) Створення системи взаємодії державних і громадських об'єднань в галузі охорони навколишнього середовища.

Заходи економічного характеру.

1) Збільшення державного природоохоронного бюджету.

2) Розробка і впровадження методів економічного стимулювання природоохоронної діяльності, що містять:

а) державне субсидування екологічних програм.

б) податкове регулювання.

в) методи економічних санкцій.

Екологічна політика сучасної України значною мірою пов'язана з сучасними економічними процесами, а тому ще багато в чому носить обмежений, підлеглий характер, відтіняючись більш "насуцними" проблемами. В той самий час, екологічна криза, що переживається Україною, дає змогу передбачати, що український варіант екологізму, як специфічної державної політики, має значні перспективи на вітчизняній підставі.

Основні положення дисертації викладені у таких публікаціях:

1. Методологические основы экологического образования и воспитания будущих учителей. - Одесса: ОГПИ, 1990. - 1 др. арк. (у співавт.).

15

2. Краткий очерк теории экологизма. - Одесса: ОГПИ - ОГМИ, 1994. - 2.2 др. арк. (у співавт.).

3. Экологические движения в условиях становления гражданского общества. - Одесса. ОГПИ - ОГМИ, 1994. - 3.5 др. арк. (у співавт.).

4. Темы контрольных работ з курсу "Політологія". - Одесса: ОГМИ, 1994. - 1.5 др. арк. (у співавт.).

5. Альтернативные теории общественно-политического развития // История развития политической мысли. Учебное пособие по курсу политологии. - Одесса: ОГПИ, 1993. - 0.5 др. арк.

6. Хто готовий відгукнутись на зойк природи. Екологічна проблема у громадсько-політичному спектрі країни. // Віче. - 1994. - №5.-с. 112-119.-0.5 арк. (у співавт.).

8. Экологическая политика в период "перестройки" // Сборник докладов и сообщений Всесоюзной научно-методической конференции "Повышение эффективности подготовки учителей истории без отрыва от производства". - Одесса, 1992. -1 др. арк. (у співавт.).

9. Формирование экологических ценностей в процессе преподавания общественных наук // Тези доповідей республіканської науково-практичної конференції "Формування загальнонародських цінностей". - Одесса, 1992. -1 др. арк. (у співавт.).

С. Савченко

SPS. 10. 01

Саханенко С. Е. Экологизм как современное общественно-политическое явление.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата политических наук по специальности 23.00.02. - политические институты и процессы. Одесский государственный университет. Одесса, 1994.

Диссертационная работа на соискание ученой степени кандидата политических наук представлена в виде рукописи и содержит исследование процесса влияния экологических ценностей на социально-политическую структуру общества. В результате исследования определено место экологизма в системе политических категорий, охарактеризована идеологическая система современного экологизма, установлена степень воздействия экологического императива на гражданское общество и государственную систему в современной Украине.

Sahanenko S. E. Ecologism as a modern social-political phenomenon.

The dissertation paper is submitted in fulfillment of the requirement for the degree candidate in political sciences in speciality 23.00.02. - Political institutes and processes.

Odessa State University. Odessa, 1994.

Submitted paper contains the research of the process influence of the ecological values at social-political structure society. The result of the research is formulated the place ecologism on the system of political category; is characterizing a ideology of the modern ecologism; is determining a degree influence of ecological imperatives at the civil society and state system of modern Ukraine.

Ключові слова: ідеологія, парадигма, екологізм, громадянське суспільство, екологічний рух, екологічна політика.

ЕКОЛОГІЗМ ЯК СУЧАСНЕ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНЕ ЯВИЩЕ

Сдано в набор 29.11.94. Подписано в печать 5.12.94. Формат 60x84¹/16. Бумага газетная. Шрифт Таймс. Усл. печ. листов 1,25. Тираж 100 экз. Заказ № 03/108-94. Компьютерная верстка издательской группы TCL ltd. г. Одесса, Чичерина 43 б. Типография ОИСИ.

455402

Ab 31.542

Ab 31.542